

STAVOVI ZAPOSLENIH PREMA OSUĐENIMA NA KAZNU RADA U JAVNOM INTERESU

Sanja Đurđević^{*1,2}, Žilijeta Krivokapić^{**},
Rosa Šapic^{***}, Sreten Vićentic^{****}

Univerzitet u Beogradu

*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju**

*Visoka medicinska škola strukovnih studija, Čuprija***

*Univerzitet u Bijeljini, Fakultet za psihologiju, Bijeljina, BiH****

*Klinika za psihijatriju, Klinički centar Srbija*****

Da li će alternativne sankcije koje osuđeni izvršavaju u društvenoj zajednici biti uspješne u značajnoj meri može zavistiti i od stavova populacije u radnoj sredini u kojoj osuđeni izvršava kaznu. Ova studija rađena u Beogradu (Srbija) imala je za cilj da utvrdi smer i faktorsku strukturu stavova prema osuđenim i bivšim osuđenim osobama i njihovu povezanost sa uzrastom i obrazovanjem ispitanika. Uzorak su činili muškarci iz opšte populacije (N=78) zaposleni u firmama u kojima osuđeni obavljaju kaznu rada u javnom interesu. U istraživanju je za ispitivanje stavova korišćena Skala stavova prema osuđenima (Scale for Attitudes Toward Prisoners and Ex-prisoners).

Analiza rezultata istraživanja je pokazala da ispitanici imaju pozitivan stav prema osuđenim osobama. Na skali stavova najveću frekventnost imala je tvrdnja: „Družio bih se sa osobom koja je na uslovnom otpustu iz zatvora“ sa kojom se 44,90% ispitanika „uglavnom slaže“ (MOD=4). Kod većine negativno formulisanih tvrdnji frekvencije odgovora „potpuno se slažem“ su niske, kreću se od 7,70% do 15,60%. Faktorskom analizom skale stavova izdvojena su tri respektabilna faktora koja su nazvana: Odbacivanje, Poverenje i Percepcija

1 E-mail: djurdjevic.sanja26@gmail.com

2 Student doktorskih akademskih studija

kazne. Korelacija između demografskih varijabli uzrast i obrazovanje i stavova nije bila statistički značajna ($p=0,93$; $p=0,86$).

Nalazi studije imaju značajne implikacije za praktična psihološka i sociološka pitanja, kao što su priprema društvene zajednice za prihvatanje osuđenih na alternativne sankcije, i teorijska pitanja u vezi sa poznavanjem strukture, uzroka, geneze, funkcija i formi stavova prema osuđenima.

Ključne reči: stavovi, osuđeni, zajednica, alternativne sankcije

UVOD

Ispitivanje stavova javnosti prema osobama koje su osuđene za neko krivično delo značajna je tema u okviru savremenog modela društvene reakcije na kriminalitet (Ajzen, 2001; Gideon & Loveland, 2011). Pozitivni stavovi javnosti prema osuđenim osobama važni su za povećanje efikasnosti programa rehabilitacije osuđenih u zajednici i uspešnu reintegraciju bivših zatvorenika nakon puštanja na slobodu. Neki autori nalaze da građani nisu punitivni u onolikoj meri koliko to zagovaraju predstavnici pravosuđa i državnih organa (Maruna & King, 2004, 2009; Wood & Tendayi, 2004). Da li će alternativne sankcije koje osuđeni izvršavaju u društvenoj zajednici biti uspešne, u značajnoj meri može zavisiti i od stavova populacije u radnoj sredini u kojoj osuđeni izvršava kaznu. Autori naglašavaju da pozitivni stavovi prema reintegraciji učinilaca krivičnih dela vode ka uspešnjoj primeni alternativnih sankcija (Applegate, Cullen & Fisher, 2002; Cullen, Fisher & Applegate, 2000; Hirschfield & Piquero, 2010; Todorović i Buđanovac, 2000) i izvesnom smanjenju straha od kriminaliteta u javnosti (Kenneth, 2003). Pojedini autori zaključuju da sa porastom svesti da država ne može adekvatno da ih zaštiti od raznih oblika kriminala, kod građana se javljaju pojačan strah i izraženiji negativni stereotipi prema prestupnicima (Johnson, 2009).

Brojne studije u svetu u ispitivanje stavova javnosti prema o zatvorenicima su uključivale uticaj različitih varijabli, koristeći različite metodologije i instrumente (Đorić-Želeskov i Batričević, 2014). Tako u literaturi nalazimo ispitivanja stavova

javnosti prema osuđenim osobama u odnosu na pol, uzrast, obrazovanje, socioekonomski status, viktimizaciju, strah od kriminala, rasnu pripadnost, mentalno zdravlje (Chui & Cheng, 2014; Dimitrijević i Stevković, 2011; Evans & Adams, 2003; Hale, 1996; Jackson, 2009; Kjelsberg, Skoglund & Rustad, 2007; Nikolić-Ristanović, Sprott & Doob, 1997). Stavovi građana su različiti prema određenim grupama kriminalaca, tako da se recimo više podržava rehabilitacija i reintegracija nenasilnih prestupnika (F.T., Cullen, Clark, J.B., Cullen & Mathers, 1985). Brojne studije su se bavile isključivo stavovima javnosti prema seksualnim prestupnicima (Hogue, 1993; Kleban & Jeglic 2012; Lotar, Kamenov & Lebedina-Manzoni, 2010; Vess, Langskaill, Day, Powell & Graffam, 2011).

Istraživanja stavova javnosti prema osuđenim osobama rađena u regionu (Hrvatska i Slovenija) bavila su se njihovom vezom sa sociodemografskim varijablama (Todorović i Buđanovac, 2000). Njihovi rezultati su pokazali da osobe muškog pola, i to one koje su mlađe, obrazovanije i žive u većim gradovima imaju pozitivnije stavove prema osuđenim osobama, kao i da žene češće od muškaraca izbegavaju kontakt sa onima koji krše zakon. S druge strane, istraživanje Lotara i saradnika (Lotar et al., 2010) pokazalo je da pol ne utiče bitno na uverenja prema prestupnicima, ali su razlike značajne na ponašajnoj i emocionalnoj komponenti i na skali socijalne distance, gde žene pokazuju manju spremnost na bliskost sa počiniteljima bez obzira na njihov pol. U našoj zemlji vršeno je ispitivanje stavova prema osuđenima na uzorku pripadnika organizacija sa invaliditetom i u ovom istraživanju je nađeno da na stavove nisu uticale varijable pol, starost i mesto boravka, ali jeste nivo obrazovanja, odnosno ispitanici sa većim stepenom obrazovanja ispoljavali su veći stepen tolerancije i otvoreniji stav prema osuđenima (Vasiljević-Prodanović, 2012).

U Srbiji su 2006. godine doneta nova zakonska rešenja koja su omogućila širu primenu alternativnih sankcija, koje se u svetu primenjuju već decenijama. Kao i u većini savremenih evropskih i vanevropskih zakonodavstava jedna od alternativnih krivičnih sankcija je rad u javnom interesu. Rad u javnom

interesu predstavlja besplatan društveno koristan rad, koji ne služi sticanju dobiti i čiji je cilj da osuđeni razvije odgovorniji odnos prema društvu i posledicama svojih postupaka (Pravilnik o izvršenju kazne rada u javnom interesu. „Sl. glasnik RS“, br. 20/2008 i 24/2014). Ova sankcija se izriče za lakša krivična dela, bez elemenata nasilja, za koje se može izreći kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna (čl.52 st.1 Krivičnog zakonika RS). Trajanje sankcije rada u javnom interesu je od minimalno 60 do maksimalno 360 sati, a vremenski period za koji se on može obaviti je od jednog do šest meseci. Ove sankcije se izriču učiniocima lakših krivičnih dela, a u skladu sa njihovim zdravstvenim stanjem, sposobnostima, kompetencijama i drugim okolnostima. Mišljenje nekih autora u Srbiji je da su stavovi javnosti prema alternativnim sankcijama ambivalentni, da je u izvesnoj meri izražena socijalna stigmatizacija, diskriminacija i strah od osoba na odsluženju kazne u zajednici (Đorić-Želeskov i Batričević, 2014). S druge strane najnovije istraživanje stavova javnosti prema alternativnim krivičnim sankcijama i restorativnoj pravdi u Srbiji, u okviru Projekta „Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde“, Fondacije „Centar za demokratiju“ i Viktimološkog društva Srbije (2015), pokazalo je da građani i stručnjaci generalno podržavaju primenu alternativnih sankcija.

Određen broj autora, pristalica takozvane kontakt-hipoteze, smatra da se redukcija predrasuda prema drugim narodima ili marginalizovanim grupama najefikasnije rešava kontaktom (Harvey, White, Hood & Sherif, 1961). Pretpostavlja se da se čestim direktnim kontaktima sa grupama koje su predmet socijalne distance smanjuju socijalne predrasude i socijalna distanca (Chui & Cheng, 2013).

Pregledom literature ustanovljeno je da pitanje stavova onih koji ostvaruju direktne kontakte sa osuđenima koji izvršavaju kaznu rada u javnom interesu gotovo da nije do sada razmatrano, kako kod nas tako i šire. Imajući u vidu značaj ove teme za rehabilitaciju osuđenih, kao i za unapređenje programa alternativnih sankcija i smanjenje stigmatizacije osuđenih, ciljevi ovog rada su:

- 1) Utvrditi smer i strukturu stavova prema osuđenima kod građana koji imaju direktne kontakte sa prestupnicima koji u lokalnoj zajednici izvršavaju kaznu „rad u javnom interesu“; i
- 2) Utvrditi da li osnovne sociodemografske karakteristike (uzrast i obrazovanje) ispitanika determinišu njihove stavove prema osuđenima.

METOD RADA

Uzorak

Učesnici ove studije bili su građani zaposleni u preduzećima u Beogradu (Srbija), u koje se po nalogu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde Republike Srbije upućuju na izvršenje alternativne sankcije rada u javnom interesu. Uzorak ispitanika formiran je tako što je 120 upitnika distribuirano menadžerima u tri gradska preduzeća u kojima osuđeni izvršavaju kaznu rada u javnom interesu. Dato je uputstvo da se upitnici podele nasumično izabranim zaposlenima koji rade u onim odeljenjima gde posao obavljaju i osuđeni (dakle, onima koji imaju direktne, svakodnevne kontakte sa osuđenima). Ispravno popunjene upitnike vratilo je 78 ispitanika, što predstavlja stopu odgovora od 65%.

Svi ispitanici su bili muškog pola (što ne čudi, s obzirom da je u strukturi zaposlenih u ovim firmama znatno veća zastupljenost muškaraca, a naročito u proizvodnim odeljenjima gde skoro da i nema žena), prosečne starosti 41,09 godina (SD=12,121). Prema stepenu obrazovanja, ispitanika sa završenim osnovnim obrazovanjem bilo je 12,8%, sa srednjim 79,5%, sa višim 2,6% i sa visokim obrazovanjem 5,1% ispitanika.

Istraživanje je obavljeno u skladu sa standardima Helsinške deklaracije. Odobrenje za istraživanje dobijeno je od etičkih komisija preduzeća, a ispitanici su upoznati sa svrhom ispitivanja i dobrovoljno pristali da u njemu učestvuju, uz poštovanje kriterijuma anonimnosti.

Instrument

U istraživanju je korišćena Skala stavova prema osuđenim i bivšim osuđenim (The Scale for Attitudes Toward Prisoners and Ex-prisoners, 1980). Originalnu Skalu stavova (Begin & Couture, 1980) sa 16 ajtema su sa francuskog na engleski jezik preveli Palmer i saradnici (Palmer, Guimond, Baker, & Bégin, 1989) zaključivši da je jednako pouzdan instrument i na engleskom i francuskom govornom području. Za potrebe istraživanja stavova javnosti prema osuđenim osobama u Hrvatskoj je nakon prevoda sa engleskog skala dopunjena sa još pet ajtema (Mikšaj-Todorović i Buđanovac, 2000). U našem istraživanju korišćena je verzija hrvatskog prevoda originalne skale od 16 ajtema (sa minimalnim modifikovanjem prevoda zbog prilagođavanja kulturnom kontekstu), kojoj je dodat ajtem o odgovornosti osuđenog na radnom mestu (Ajtem br.17), preuzet iz skale koju je u svojoj studiji koristila Vasiljević-Prodanović (2012). Raspored ajtema u skali korišćenoj u našem istraživanju nije isti kao u originalnoj. Format odgovora na skali je Likertov petostepeni, sa izborom odgovora: 1= u potpunosti se ne slažem; 2= delimično se ne slažem; 3= nisam siguran; 4= uglavnom se slažem i 5= u potpunosti se slažem. U upitniku ukupno devet ajtema predstavljaju negativne izjave (Ajtemi: 1, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 15 i 16) i osam ajtema predstavljaju pozitivne izjave (Ajtemi: 2, 3, 4, 7, 9, 13, 14 i 17). Postupak bodovanja zahteva najpre konverziju negativnih ajtema, da bi se potom ocene za sve ajteme sabrale i dobio ukupan rezultat. Teorijski moguć raspon sirovih rezultata na skali je 17–85. Viši skor na skali pokazuje pozitivnije stavove prema prestupnicima, a manja ukupna ocena pokazuje negativnije stavove prema prestupnicima. U ovom istraživanju vrednost Kaiser-Mayer-Olkin koeficijenta bila je 0,89, a Kronbah alfa koeficijenta 0,80.

Ispitivanje stavova izvršeno je u prostorijama preduzeća gde su zaposleni radili, grupnom primenom testa. U statističkoj obradi podataka korišćeni su: deskriptivna statistička metoda, Pirsonov koeficijent korelacije i faktorska analiza.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati u vidu sirovih vrednosti i procenata za svaki ajtem Skale prezentovani su u Tabeli 1.

Tabela 1 – Distribucija odgovora na Skali stavova prema osuđenima i bivšim osuđenima (N=78)

Red. broj ajtema	Ajtem	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
1**	Potrebne su strože kazne.	1	12	16	22	27
		1,30	15,40	20,50	28,20	34,60
2	Osuđeni često žive u nedopustivo teškim uslovima.	14	14	20	24	6
		17,90	17,90	25,60	30,80	7,60
3	Osuđeni treba da ima ista prava kao i svi drugi ljudi.	7	10	19	31	11
		9,00	12,80	24,40	39,70	14,10
4	Treba poboljšati uslove života u zatvorima.	7	13	17	21	20
		9,01	16,70	21,80	26,90	25,60
5**	Bivši osuđeni će ponovo izvršiti krivično delo.	4	14	18	22	20
		5,10	17,90	23,10	28,20	25,60
6**	Ništa ne želim da imam sa bivšim osuđenim.	5	18	23	19	13
		6,40	23,10	29,50	24,40	16,70
7**	Družio bih se sa osobom koja je na uslovnom otpustu iz zatvora.	7	8	16	35	12
		9,01	10,30	20,50	44,90	15,40
8**	Uslovi za uslovni otpust treba da budu stroži.	13	17	24	16	8
		16,70	21,80	30,80	20,50	10,30
9	U slučaju potrebe pozvao bih bivšeg osuđenog u svoju kuću.	13	9	25	26	5
		16,70	11,50	32,10	33,30	6,40
10**	Ne verujem nekom ko je bio osuđen.	10	13	29	20	6
		12,80	16,70	37,20	25,60	7,70
11**	Osuđena lica su u stanju da zadrže posao.	10	17	22	23	6
		12,80	21,80	28,20	29,50	7,70
12**	Ne interesuje me sudbina osuđenog.	7	14	33	16	8
		9,01	17,90	42,30	20,50	10,30
13	Zaposlio bih bivšeg osuđenog.	5	4	16	29	24
		6,40	5,10	20,50	37,20	30,80
14	Prihvatio bih da delim stan sa bivšim osuđenim.	11	11	22	26	8
		14,10	14,10	28,20	33,30	10,30
15**	Nije prijatno družiti se sa nekim ko je bio osuđen.	10	17	27	16	8
		12,80	21,80	34,60	20,50	10,30
16**	Stideo bih se da je osuđeni član moje porodice.	22	13	20	12	11
		28,20	16,70	25,60	15,40	14,10
17*	Osuđeni može odgovorno da obavlja posao.	4	11	20	28	15
		5,1	14,1	25,6	35,9	19,2

1-potpuno se ne slažem; 2-uglavnom se ne slažem; 3-neodlučan sam; 4-delimično se slažem; 5-potpuno se slažem;

* nova tvrdnja

** rekodovane tvrdnje

Rezultati na ajtemima skale stavova pokazali su da najveću afirmativnu učestalost ima tvrdnja „Družio bih se sa osobom koja je na uslovnom otpustu iz zatvora“ sa kojom se 44,90% ispitanika „uglavnom slaže“ (MOD=4). Ova tvrdnja je iz grupe psihološki pozitivno usmerenih. S druge strane, sa negativno usmerenom tvrdnjom „Potrebne su strože kazne“ potpuno se slaže 34,60% ispitanika, dok su kod većine ostalih negativno formulisanih tvrdnji frekvencije odgovora „potpuno se slažem“ niske – kreću se od 7,70% do 15,60%. Analiza distribucije odgovora ispitanika na petopstepenoj skali prema stepenu slaganja sa tvrdnjom pokazuje da su ispitanici najčešće birali opciju „uglavnom se slažem“ (procenat onih koji su birali taj stepen slaganja kreće se od 20,50% do čak 44,90%).

Provera povezanosti između starosti i obrazovanja, s jedne strane i stavova prema osuđenima pokazala je da ne postoji statistički značajna korelacija između uzrasta i stavova ($r=0,01$; $p=0,93$), kao ni između nivoa obrazovanja i stavova ($r=0,02$; $p=0,86$).

S obzirom da je jedan od ciljeva ovog rada bilo utvrđivanje i analiza latentne strukture stava prema osuđenim osobama, urađena je faktorska analiza pomoću koje smo utvrdili faktore koji leže u osnovi međusobne povezanosti manifestnih varijabli. Iz korelacione matrice rezultata na ajtemima skale, metodom glavnih komponentata, uz Kajzer-Gutmanov kriterijum dobijene su tri glavne komponente s karakterističnim korenima većim od jedan. U Tabeli 2 prikazane su vrednosti karakterističnih korenova (Total), procenat objašnjene varijanse, kao i kumulativni procenat objašnjene varijanse ekstrahovanih faktora pre izvršene rotacije. Faktorskom analizom ekstrahovana su tri faktora čija vrednost karakterističnog korena prelazi jedan i koji objašnjavaju 48,6% zajedničke varijanse. Prvi faktor objašnjava najveći deo totalne varijanse i to 27,2%, drugi faktor 12,9% i treći faktor 8,5%.

Tabela 2 – Komponentna analiza

Red. br. faktora	Ekstrahovane sume kvadrata		
	Total	% objašnjene varijanse	kumulativni %
1	4,617	27,159	27,159
2	2,202	12,955	40,114
3	1,440	8,470	48,583

Primenom normalizovanog Varimax postupka rotacije faktora dobijeno je faktorsko rešenje koje je poslužilo za interpretaciju tri faktora stava prema osuđenim osobama. Vrednost doprinosa svakog faktora objašnjenju totalne varijanse prikazana je u Tabeli 3.

Tabela 3 – Rotirana faktorska struktura i nivo opterećenja stavki na Skali stavova prema osuđenima i bivšim osuđenima (N=78)

Red. br. ajtema	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
13		0,783	
14		0,756	
8	0,742		
7		0,718	
17		0,711	
1			0,701
6	0,679		
15	0,676		
11	0,656		
16	0,637		
9		0,633	
10	0,606		
12	0,604		
4			-0,513
Objašnjena varijansa (%)	27,15	12,95	8,46

Ajtemi su sortirani prema veličini koeficijenta (postavljeni nivo faktorskog opterećenja je 0,5). Ajtemi 2,3 i 5 su isključeni zbog malog faktorskog opterećenja (<0,5)

Prvi faktor obuhvata sedam manifestnih varijabli sa zasićenjem većim 0,50 i prema sadržaju može biti interpretiran kao *Odbacivanje osuđenih osoba*. Drugi faktor sadrži pet varijabli sa zasićenjem većim od 0,50 i interpretiran je kao *Poverenje prema osuđenim osobama*. Treći faktor sadrži samo dve tvrdnje sa postavljenim nivoom zasićenja i interpretiran je kao *Percepcija kazne*. Bitno je naglasiti da suštinu prvog faktora čine uglavnom tvrdnje u kojima se izražava negativan odnos prema osobama koje su osuđene, što se najbolje vidi u tvrdnji:

„Ništa ne želim da imam sa bivšim osuđenim“ ili u sadržaju tvrdnje: „Ne interesuje me sudbina osuđenog“. Drugi faktor smo označili kao poverenje prema osuđenim osobama jer on sadrži tvrdnje koje ukazuju na to da osobama koje su osuđene zbog nekog krivičnog dela treba pružiti šansu, što se vidi u tvrdnji 13 („Zaposlio bih bivšeg osuđenog“) čija je korelacija sa faktorom 0,78 ili u tvrdnji 17 („Osuđeni može odgovorno da obavlja posao“), čija je korelacija sa faktorom 0,71. Treći faktor sačinjavaju dve tvrdnje koje izražavaju stav prema kažnjavanju, od kojih tvrdnja broj 1 („Potrebne su strože kazne“) ima korelaciju sa faktorom od 0,70.

DISKUSIJA REZULTATA

Ciljevi ovog rada su bili da se utvrdi smer i struktura stavova prema osuđenim osobama kod onih građana koji imaju kontakte sa prestupnicima koji izvršavaju kaznu rada u javnom interesu i da li osnovne sociodemografske karakteristike (uzrast i obrazovanje) ispitanika determinišu njihove stavove prema osuđenima.

Određena doza opreza potrebna je prilikom komparacije studija o stavovima prema osuđenima u različitim zemljama, jer se oni mogu razlikovati s obzirom na to da su njihova zakonodavstva i pravni okviri drugačiji od naših, kao i zbog korišćenja različitih skala za merenje. Svakako, zbog univerzalnog značaja tematike, kao što je pomenuto u uvodu, rezultati ove studije komparirani su sa originalnom i ponovljenom studijom koje su stavove merile istim instrumentom (Begin & Couture, 1980; Palmer et al., 1989), sa rezultatima studije u regionu (Todorović i Buđanovac, 2000), kao i sa rezultatima studije u našoj zemlji (Vasiljević-Prodanović, 2012).

Rezultati istraživanja koji su sugerisali da je pol važan prediktor u mišljenju javnosti o prestupnicima su oprečna u pogledu toga da li su muškarci manje punitivni od žena ili je situacija obrnuta (Cullen et al., 2000; Lotar et al., 2010; Mattinson & Mirrlees, 2000; Todorović i Buđanovac, 2000). U

našem istraživanju nije moguće utvrditi uticaj pola na stavove, s obzirom da su svi ispitanici bili muškarci. Neki istraživači su tvrdili da su mlađi ispitanici sa niskim obrazovanjem zagovornici oštrijih kazni prema prestupnicima (Todorović i Buđanovac, 2000). Naša studija je pokazala da uzrast i obrazovanje nisu prediktori stavova prema prestupnicima. Naime, ne postoji statistički značajna korelacija između ovih varijabli i stavova. Naš nalaz je tako podudaran zaključku studije Hiršfilda i Pikeroa (Hirschfield & Piquero, 2010) da su i pozitivni i negativni stereotipi o prestupnicima široko rasprostranjeni bez obzira na sociodemografske varijable kao što su pol, starost, obrazovni status.

Brojna istraživanja sugerišu da su u javnosti poslednjih godina prisutni pozitivniji stavovi prema prestupnicima, kao i da raste podrška alternativnim merama kažnjavanja počini-laca krivičnih dela (Applegate et al., 2002; Cullen et al., 2000; Maruna & King, 2004, 2009; Wood & Tendayi, 2004). U našoj studiji analiza distribucije odgovora na Skali stavova pokazala je da se 44,9% ispitanika uglavnom slaže sa tvrdnjom: „Družio bih se sa osobom koja je na uslovnom otpustu iz zatvora“, dok se 15,40% njih potpuno slaže sa tim iskazom, što znači da 61,3% od ukupnog broja ispitanika ima percepciju da osobe koje su zbog nekog krivičnog dela osuđene nisu loše za druženje. Tvrdnja koja je takođe visoko prihvaćena (MOD=4) je da osuđenom treba pružiti šansu za zaposlenje, za šta možda razlog leži upravo u tome što ispitanici na svojim radnim mestima imaju priliku da rade sa osuđenim osobama. Međutim, zanimljivo je da se ispitanici u skoro istom stepenu slažu da je sistem kažnjavanja onih koji učine krivična dela previše blag i da su potrebne strože kazne. Ovi nalazi nam ukazuju na određen stepen ambivalentnosti kod ispitanika. Što se tiče smera stavova ispitanika u ovom istraživanju, on je češće pozitivan nego negativan, odnosno veći procenat ispitanika je iskazao saglasnost (potpunu ili delimičnu) sa tvrdnjama koje su pozitivno usmerene nego sa negativno usmerenim tvrdnjama. Što se tiče neutralnih odgovora („neodlučan sam“), najveća distribucija ovakvih odgovora se javlja kod tvrdnji kao što su

„ne interesuje me sudbina osuđenog“ (42,30%), i „ne verujem nekom ko je osuđen“ (37,20%). Ovakav rezultat može da sugerise na nedovoljno znanje to jest nedovoljnu informisanost ispitanika o ovoj temi ili na uzdržavanje od iskazivanja stava. Analiza odgovora na pojedinim ajtemima koji su zasićeni uglavnom afektivnim sadržajima i koji se tiču ličnog odnosa sa osuđenim (pozivanje osuđenog u kuću, druženje sa osuđenim, poveravanje posla osuđenom) pokazala je da samo kod nešto više od desetine ispitanika postoji potpuno prihvatanje ovakvih tvrdnji i da su kod ovih tvrdnji češće birali odgovore sa manjim intenzitetom slaganja („uglavnom se slažem“). Kod ovih ajtema se takođe uočava velika frekvencija neutralnih odgovora. Ovakav nalaz može da bude pogodan u kontekstu mogućnosti da pomoću sistematske edukacije javnog mnjenja ovi neutralni stavovi pređu u pozitivne stavove. Naime, slične zaključke dalo je i istraživanje stavova javnosti prema seksualnim prestupnicima koje je pokazalo da je moguće ukinuti predrasude prema ovoj grupi putem određenih pravilno usmerenih psiholoških intervencija (Kleban & Jeglic, 2012). Što se tiče negativnih stavova, pretpostavka je da razloge za njih treba tražiti u mogućim predrasudama koje ispitanici imaju prema osuđenima kao i u strahu od kriminaliteta i moguće viktimizacije (Dowler, 2003). S obzirom da predrasude po Olportovoj definiciji (Allport, 1954) predstavljaju antipatiju na osnovu pogrešnih i nefleksibilnih generalizacija usmerenih prema grupi ili pojedincu kao pripadniku određene grupe i da dovode do stigmatizacije, logično je pretpostaviti da ove predrasude otežavaju uspešnu reintegraciju bivših osuđenih u društvo. S druge strane strah od kriminaliteta je tema kojom su se bavile neke studije ukazujući na potrebu da se u istraživanjima obrati veća pažnja na emocionalne aspekte stavova (Hartnagel & Templeton, 2012). Poređenjem naših rezultata sa rezultatima najnovijeg istraživanja stavova javnog mnjenja prema alternativnim sankcijama u Srbiji (Vasiljević-Prodanović, 2014) nailazimo na neke sličnosti. Naime, u tom istraživanju postoji neodlučnost ispitanika da li društvena zajednica treba da prihvati učinioce krivičnih dela i pruži im podršku i pomoć u

reintegraciji (tvrdnja koja je imala prosečan skor AS=3,20), baš kao što su i ispitanici u našem istraživanju neodlučni da li lokalna zajednica treba da preuzme veću odgovornost za učinioce krivičnih dela (ova tvrdnja je imala prosečni skor AS=3,44).

Iako su autori Skale Begin i Kotur (Begin & Coutur, 1980) u svom istraživanju faktorskom analizom ekstrahovali ukupno sedam faktora, dva su najznačajnija: poverenje-nepoverenje prema osuđenima i stav prema ponašanju prema osuđenima u toku njihove rehabilitacije. I ponovljeno istraživanje Palmera i saradnika (1989) potvrdilo je dvofaktorsku strukturu ove Skale (poverenje prema osuđenima i ponašanje prema osuđenima u društvu). U istraživanju stavova javnosti prema osuđenima u Hrvatskoj i Sloveniji (2000) faktorskom analizom ekstrahovano je ukupno pet (na uzorku u Hrvatskoj), odnosno šest faktora (na uzorku u Sloveniji), od kojih se samo dva ponavljaju (faktor poverenja kao u istraživanju Palmera i saradnika i faktor ličnih kontakata koji odgovara faktoru prihvatanja ili izbegavanja osuđenih iz istraživanja Begin i Kotur (1980). Buđanovac i saradnici (2000) zaključili su da su stalni faktori koje Skala stavova meri zapravo – poverenje prema osuđenima i lični kontakt sa osuđenima, dok se ostali izolovani faktori menjaju, odnosno njihova generabilnost je mala. U studiji Vasiljević-Prodanović (2012) faktorskom analizom ekstrahovana su tri faktora: lični odnos prema osuđenom, poverenje prema osuđenom i mišljenje o kazni.

U našoj studiji faktorskom analizom izolovana su tri relativno interpretabilna faktora. Prvi dominantni faktor koji objašnjava 27,15% varijanse obuhvata sedam manifestnih varijabli. Ove varijable sadrže u sebi jednu negativnu kogniciju kao aspekt odbacivanja prema osobama koje su osuđene, a operacionalizovane su stavkama koje govore o predrasudama i negativnim uverenjima o ovim osobama (ajtemi: osuđene osobe ne zadržavaju posao; ne može se verovati osuđenoj osobi). Afektivni aspekt ovog odbacivanja operacionalizovan je kroz stavke afektivne ravnodušnosti prema ovim osobama i pridavanja manje vrednosti (ajtemi: ne interesuje me sudbina osuđenog; stideo bih se osuđenog u porodici). Bihevioralni

aspekt odbacivanja operacionalizovan preko stavki averzivnog ponašanja, socijalne rigidnosti, nespremnosti na bilo kakav kontakt ili pružanje pomoći osuđenim osobama (ajtemi: ne želim ništa sa osuđenim; ne bih se družio sa nekim ko je osuđen; za uslovni otpust su potrebni stroži uslovi). Zbog sadržaja ovih manifestnih varijabli može se reći da Faktor 1 označava negativan odnos i nepoverenje prema osuđenom stoga je nazvan *Odbacivanje* u odnosu sa osuđenim osobama. Dobijeni nalaz o ovom faktoru, kao i latentnim dimenzijama manifestnih varijabli koje ga čine, u suštini odgovara faktoru *poverenje-nepoverenje* u istraživanju Palmera i saradnika (1989), kao i prvom faktoru u istraživanju Vasiljević-Prodanović (2012). Od ukupno sedam varijabli koje čine prvi faktor u našem istraživanju, četiri varijable su sadržane i u prvom faktoru, nazvanom *poverenje-nepoverenje* u istraživanjima u Hrvatskoj i Sloveniji (2000). Ako znamo da se predrasude manifestuju zbog negativnog emocionalnog odgovora na određenu grupu ljudi ili zbog pogrešne kognitivne procene, može se pretpostaviti da ljudi sa visokim skorovima na varijablama sadržanim u ovom prvom faktoru imaju ili mogu razviti predrasude prema osuđenim osobama.

Na drugom faktoru koji objašnjava 12,95% ukupne varijanse najviša zasićenja imaju stavke koje su pre svega afektivno zasićene, a operacionalizovane su kroz stavke prihvatanja, poverenja, razumevanja prema osuđenim osobama (ajtemi: delio bih stan sa bivšim osuđenim; družio bih se sa bivšim osuđenim; osuđeni može biti odgovoran na poslu). Bihejvioralni aspekt ovog afekta operacionalizovan je i preko stavki spremnosti na kontakt i druženje (ajtemi: zaposlio bih bivšeg osuđenika; družio bih se sa osuđenim koji je na uslovnoj slobodi). U skladu sa sadržajem, ovaj faktor je nazvan *Poverenje* u odnosu sa osuđenim osobama. Na specifičan afektivni aspekt koji se nalazi u strukturi stavova prema osuđenim osobama upućivali su i nalazi drugih istraživanja. Tako da drugi ekstrahovani faktor u ovom istraživanju odgovara faktoru koji je objašnjen kao *poverenje* u istraživanjima Palmera i saradnika (1989) i Begina i saradnika (1980), skoro u potpunosti odgovara četvrtom faktoru

nazvanom „lični kontakt sa osuđenim“, odnosno „poverenje“ u istraživanjima Todorović i Buđanovac (2000), kao i faktoru koji je objašnjen kao *poverenje* u istraživanju Vasiljević-Prodanović (2012).

Treći faktor objašnjava najmanji procenat ukupne varijanse, 8,46% i sadrži samo dve varijable koje imaju izraženiji kognitivni aspekt, operacionalizovan kroz stavku koja govori o retributivnom uverenju i oslikava nepoverenje u rehabilitaciju van zatvora (ajtem: potrebne su strože kazne za osuđene) i jednoj koja izražava humanističko uverenje (ajtem: uslovi u zatvorima treba da se poboljšaju). Afektivni aspekt, kojim je zasićen prvi od gore pomenuta dva uverenja, može se tumačiti kao strah od kriminala, odnosno od moguće viktimizacije. Neke studije ukazuju da je strah od kriminala kod opšte populacije povezan sa stavovima koji zagovaraju oštriju kaznenu politiku prema prestupnicima (Lee, 2001; Sprott & Doob, 1997). S obzirom da treći faktor predstavlja u najvećoj meri uverenje o načinu kontrole i rehabilitacije osuđenih nazvali smo ga *Percepcija kazne*. Ovaj faktor odgovara faktoru koji je Palmer (1989) nazvao stav prema tome kako osuđene treba tretirati u društvu, u poređenju sa istraživanjem Buđanovca i saradnika (2000) odgovara njihovom trećem, odnosno petom faktoru, a istovetan je faktoru kog je u svom istraživanju Vasiljević-Prodanović (2012) nazvala „mišljenje o kazni“. U literaturi nalazimo da je strah jedan od najboljih pojedinačnih prediktora različitih oblika netolerancije i predrasuda (Sprott & Doob, 1997). Koncept percepcije pretnje, koji se nalazi u psihološkoj pozadini različitih obrazaca interakcija i različitih vrsti predrasuda, mogao bi u kontekstu našeg istraživačkog problema da se poveže sa tim da se stavovi o potrebi oštrije kaznene politike javljaju upravo zbog osećanja ugroženosti od kriminala („percepcije pretnje“).

ZAKLJUČAK

Cilj ove studije je bio da ispita smer i strukturu stavova prema osuđenim i bivšim osuđenim osobama kod pripadnika opšte populacije koji imaju direktne kontakte sa prestupnicima koji su na izvršenju kazne rada u javnom interesu. Pretpostavka od koje se pošlo je da će osobe iz tako uzorkovane populacije, upravo zbog mogućnosti komunikacije sa osobama koje su zbog učinjenog krivičnog dela osuđene na alternativnu kaznu rada u javnom interesu, imati u većini pozitivne stavove prema osuđenima. Ovakvo očekivanje zasnovano je na tezi da kontakt između dve grupe dovodi do smanjenja socijalne distance i predrasuda i dovodi do formiranja pozitivnih stavova (Allport, 1954). A kako i Maruna i King (2004) navode, smanjenje stigme u zajednici je ključni faktor u pomaganju bivšim osuđenim da se u potpunosti integrišu u društvo. Naši nalazi u svakom slučaju indirektno sugerišu da su stavovi prema prestupnicima pozitivniji upravo zbog uspostavljenih veza sa osuđenima na alternativnu kaznu, ali bi buduća istraživanja mogla da pomognu da se razjasni uticaj uspostavljanja kontakta sa osuđenima na stavove kao i uticaj predrasuda na uspostavljanje veza. Takođe, bilo bi značajno ispitati razliku između uspostavljanja društvenih veza sa osuđenima i bivšim osuđenim na aktivnoj, dobrovoljnoj osnovi i onih veza koje se uspostavljaju bez dobrovoljnosti. Iako su ispitanici u našoj studiji pokazali generalno pozitivan stav prema osobama osuđenim na alternativnu kaznu rada u javnom interesu ipak i ambivalentnost, kao i značajna neodlučnost prisutna kod određenih stavova, ukazuju na moguće ozbiljne etičke probleme. Da bi se doneo zaključak da li su kontakti koje su ispitanici imali sa osuđenima uticali pozitivno na promene njihovih stavova prema osuđenim osobama bilo bi potrebno sprovesti longitudinalnu studiju. Ako se zna da stavovi mogu da utiču na ponašanje smatramo opravdanim da se rezultati ove studije koriste, kako u novim istraživanjima, tako i za razvoj adekvatnih edukativnih programa namenjenih opštoj populaciji koji će doprineti boljem prihvatanju osoba osuđenih na alternativne kazne.

Postoji nekoliko ograničenja ove studije. Najpre, rezultati mogu biti reprezentativni za populaciju koja ima kontakte sa prestupnicima osuđenim na alternativne kazne, ali ne ukazuju na stavove populacije u celini. Naime, učesnici su regrutovani iz preduzeća u kojima kroz svoj svakodnevni posao komuniciraju sa osuđenima, pa je moguća njihova pristrasnost, jer ih bolje poznaju. Takođe, uzorak su činili samo muškarci. Ujedno smatramo da ograničenje ove studije predstavlja i relativno mali uzorak. Pored toga, jedno od ograničenja vezano je za sam upitnik i pojam „osuđeni“ koji se u njemu koristi, jer se postavlja pitanje da li je percepcija pojma „osuđeni“ kod svih ispitanika ista. Naša je preporuka da buduća istraživanja koja izučavaju stavove prema osuđenima jasno definišu pojam „osuđeni“, kao i da se stavovi ispituju prema različitim tipovima prestupnika (npr. nasilan, seksualni). Dalje, korišćena Skala stavova je instrument samoprocene, stoga postoji mogućnost prijavljivanja pozitivnijih stavova nego što oni to stvarno jesu. Prevazilaženje ovih ograničenja predstavljala bi replikaciona studija koja bi koristila različite uzorke zajednice, a uporedni nalazi bi podigli i nivo poverenja u pouzdanost i validnost Skale za ispitivanje stavova prema osuđenima i prema bivšim osuđenim. Takođe, buduće studije bi trebalo da usvoje raznovrsniji pristup ispitivanju stavova prema prestupnicima, koristeći više od jednog instrumenta.

LITERATURA

1. Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *Annual review of psychology*, 52(1), 27-58. doi: 10.1146/annurev.psych.52.1.27
2. Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading: Addison-Wesley.
3. Applegate, B. K., Cullen, F. T., & Fisher, B. S. (2002). Public views toward crime and correctional policies: Is there a gender gap? *Journal of Criminal Justice*, 30(2), 89-100. doi: 10.1177/1057567707302537

4. Begin, G., & Couture, H. (1980). Construction and Validation of a Scale for Attitudes Toward Prisoners and Ex-prisoners. *Canadian Journal of Criminology*, 22(4), 390-403.
5. Cullen, F. T., Fisher, B. S., & Applegate, B. K. (2000). Public opinion about punishment and corrections. *Crime and justice*, 1-79.
6. Cullen, F. T., Clark, G. A., Cullen, J. B., & Mathers, R. A. (1985). Attribution, Salience, and Attitudes toward Criminal Sanctioning. *Criminal Justice and Behavior*, 12(3), 305-331. doi:10.1177/0093854885012003003
7. Chui, W. H., & Cheng, K. K. Y. (2013). Effects of volunteering experiences and motivations on attitudes toward prisoners: Evidence from Hong Kong. *Asian Journal of Criminology*, 8(2), 103-114. doi: 10.1007/s11417-012-9148-9
8. Chui, W. H., & Cheng, K. K. Y. (2014). A comparison of attitudes toward prisoners of religious and non-religious college students in Hong Kong. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 1(59), 1066-1078. doi:0306624X14531035.
9. Dowler, K. (2003). Media consumption and public attitudes toward crime and justice: The relationship between fear of crime, punitive attitudes, and perceived police effectiveness. *Journal of criminal justice and popular culture*, 10(2), 109-126.
10. Đorić-Želeskov, J., & Batričević, A. (2014). Offender supervision in Europe: General trends and Serbian experience. *Nauka, bezbednost, policija*, (2), 75-94. doi:10.5937/NBP1402075D
11. Evans, T. D., & Adams, M. (2003). Salvation or damnation?: Religion and correctional ideology. *American Journal of Criminal Justice*, 28(1), 15-35.
12. Fondacija Centar za demokratiju i Viktimološko društvo Srbije. (2015). *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija Centar za demokratiju. Dostupno na URL: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-alternativne-sankcije.pdf>
13. Gideon, L. & Loveland, N. (2011). Public attitudes toward rehabilitation and reintegration: How supportive are people of getting-tough-on-crime policies and the Second Chance Act? *Rethinking Corrections: Rehabilitation, reentry & reintegration*, 19-34. doi: 10.4135/9781452230474.n2

14. Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International review of Victimology*, 4(2), 79-150. doi: 10.1177/026975809600400201
15. Hartnagel, T. F., & Templeton, L. J. (2012). Emotions about crime and attitudes to punishment. *Punishment & Society*, 14(4), 452-474. doi: 10.1177/1462474512452519
16. Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment* (Vol. 10, pp. 150-198). Norman, OK: University Book Exchange.
17. Hirschfield, P. J., & Piquero, A. R. (2010). Normalization and legitimization: Modeling stigmatizing attitudes toward ex-offenders. *Criminology*, 48(1), 27-55. doi: 10.1111/j.1745-9125.2010.00179.x
18. Hogue, T. (1993). *Attitudes towards prisoners and sexual offenders*. British Psychological Society.
19. Jackson, J. & Stafford, M. (2009). Public health and fear of crime. *British Journal of Criminology*, 49(6), 832-847. doi: 10.1093/bjc/azp033
20. Johnson, D. (2009). Anger about crime and support for punitive criminal justice policies. *Punishment & Society*, 11(1), 51-66. doi: 10.1177/1462474508098132
21. Kjelsberg, E., Skoglund, H. T., & Rustad, A. B. (2007). Attitudes towards prisoners, as reported by prison inmates, prison employees and college students. *BMC Public Health*, 7(1), 1. doi:10.1186/1471-2458-7-71
22. Kleban, H. & Jeglič, E. (2012). Dispelling the myths: Can psychoeducation change public attitudes towards sex offenders?. *Journal of sexual aggression*, 18(2), 179-193. doi: 10.1080/13552600.2011.552795
23. Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013).
24. Lee, M. (2001). The Genesis of “Fear of crime”. *Theoretical Criminology*, 5(4), 467-485. doi: 10.1177/1362480601005004004
25. Lotar, M., Kamenov, Z. & Lebedina- Manzoni, M. (2010). Gender differences in stigmatization of convicted offenders. *Criminology & Social Integration Journal*, 18(2), 15-27.

26. Mattinson, J. & Mirrlees-Black, C. (2000). Attitudes to Crime and Criminal Justice: Findings from the 1998 British Crime Survey. London. Home Office.
27. Maruna, S., & King, A. (2004). Public opinion and community penalties. *Alternatives to prison: Options for an insecure society*, 83-112.
28. Maruna, S., & King, A. (2009). Once a criminal, always a criminal?: 'Redeemability' and the psychology of punitive public attitudes. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 15(1-2), 7-24.
29. Mikšaj-Todorović, L., & Buđanovac, A. (2000). Public opinion toward offenders and rehabilitation in Croatia: The impact of gender, age, education and level of urbanization. *Kriminologija i socijalna integracija*, 8(1-2), 35-42.
30. Nikolić-Ristanović, V., Dimitrijević, J., & Stevković, L. (2011). Feelings of insecurity, victimization experience, and student's attitudes toward punishment. *Punitivity. International developments*, 357-377.
31. Palmer, D. L., Guimond, S., Baker, M. W., & Bégin, G. (1989). Factor-Analytic Study of English and French Forms of a Measure of Attitudes toward Convicts and Ex-Convicts, *Canadian Journal Criminology*, 31, 155-167.
32. Pravilnik o izvršenju kazne rada u javnom interesu. „Sl. glasnik RS“, br. 20/2008 i 24/2014 Dostupno na: http://demo.paragraf.rs/combined/Old/t/t2014_03/t03_0012.htm
33. Sprott, J. B., & Doob, A. N. (1997). Fear, victimization, and attitudes to sentencing, the courts, and the police. *Canadian Journal Criminology*, 39, 275-291.
34. Vasiljević-Prodanović, D. (2012). *Alternative kratkotrajnim kaznama zatvora*. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
35. Vess, J., Langskaill, B., Day, A., Powell, M., & Graffam, J. (2011). A comparative analysis of Australian sex offender legislation for sex offender registries. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(3), 404-424. doi: 10.1177/0004865811419065
36. Wood, J. & Viki, G. T. (2004). Public perceptions of crime and punishment, in J. R. Adler (ed.) *Forensic Psychology*. (pp. 16-36). Cullompton: Willan.

ATTITUDES OF EMPLOYEES TOWARD OFFENDERS SENTENCED TO COMMUNITY SERVICE

Sanja Đurđević*, Žilijeta Krivokapić**, Rosa Šapić***, Sreten Vičentić****
*University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
**High Medical School of Professional Studies, Čuprija
***University of Bijeljina, Faculty of Psychology, Bijeljina, BiH
****Clinic of Psychiatry, Clinical Center of Serbia, Belgrade

Summary

Whether alternative penalties served by offenders in the community will be successful can also largely depend on the general attitudes in the workplace where the offender will be serving his penalty. This study, conducted in Belgrade, Serbia, was aimed to determine the inclination and factor structure of attitudes towards offenders and ex-offenders, and their correlation with the respondents' age and education. The sample consisted of men from the general population (N=78), employed in companies where offenders serve community sentence. The study also considers the association between attitudes and the age and education of the respondents. The Scale for Attitudes toward Prisoners and Ex-Prisoners was used in the study.

Research results showed that the respondents in general had positive attitude toward offenders. On the Scale of Attitudes, a statement "I would socialize with a person who is on parole from prison" had the highest frequency, with which 44.90% of respondents "mostly agree" (MOD=4). With most negatively formulated statements, the frequency of statements "I strongly agree" is low, ranging from 7.70% to 15.60%. Factor analysis of the attitude scale indicated three respectable factors which were named: Rejection, Trust, and Perception of Penalty. The correlation between the demographic variables of age and education, and the expressed attitudes shows there was no significant correlation ($p=0.93$; $p=0.86$). The findings of the study have an important impact on practical psychosocial issues, such as that of preparing the community to accept offenders serving alternative punishments, as well as theoretical questions regarding the understanding of the structure, cause, origin, function, and form of attitudes toward offenders.

Key words: attitudes, offenders, community, community service penalties

Primljeno: 26.02.2016.

Prihvaćeno: 26.04.2016.